

JURE KRIŠTO, *Partija, UDBA i svećenička udruženja. UDBin elaborat o Udruženjima i drugi dokumenti*, Hrvatska kulturna zaklada - Hrvatsko slovo, Zagreb, 2014., 157 str.

Nakon nekoliko objavljenih radova i polemika u kojima je na temelju nekih važnih dosad neobjavljenih arhivskih dokumenata iznosio svoja stajališta o Katoličkoj crkvi i svećeničkim udruženjima, s posebnim naglaskom na važnost i ulogu svećeničkoga udruženja "Dobri pastir", Jure Krišto je u svom najnovijem uratku naslovljenom *Partija, UDBA i svećenička udruženja. UDBin elaborat o Udruženjima i drugi dokumenti* dio te značajne arhivske građe ponudio i široj javnosti. Autor u *Predgovoru* (str. 5-7) naglašava kako je, ponukan činjenicom da još uvijek postoje vrlo oprječni stavovi o ulozi svećeničkih udruženja osnovanih u bivšoj jugoslavenskoj državi, njegov cilj u ovoj knjizi ponuditi neke do sada neobjavljene dokumente ili pak teško dostupnu građu, kako bi se profesionalnom povjesničaru omogućio objektivniji pristup u sagledavanju ove problematike.

U koncepcijskom smislu knjiga od 149 stranica (isključujući imensko kazalo, bilješku o autoru i kazalo) podijeljena je u dva dijela. Među objavljenim dokumentima, koji čine drugi dio knjige, valja svakako istaknuti *UDB-in elaborat o metodama rada u vjerskim zajednicama* (str. 53-97), iz kojega se jasno mogu iščitati metode kojima se tajna partijska služba koristila u kontroliranju Crkve i njezinoj "diferencijaciji". Dio ovoga elaborata odnosi se i na svećeničko udruženje

"Dobri pastir" koje je nastalo, kako se navodi, kao "plod angažovanih mera i agenturnih kombinacija UDB-e", čemu je, prema tvrdnjama UDB-e, doprinio i pozitivni stav starješinstva dviju franjevačkih provincija, posebice nakon izbora lojalnoga vodstva bosanske provincije na čelu s provincijalom Markušićem.

Drugi veoma značajan, dosad u cijelosti neobjavljeni dokument, jest hrvatski predložak pisma kojega su dvojica bosansko-hercegovačkih provincijala uputila generalu franjevačkoga Reda kao odgovor na naredbu o napuštanju udruženja "Dobri pastir" (*Provincijali fra Jozo Markušić i fra Mile Leko brane "Dobri Pastir"*, str. 109-135). U pismu ova dvojica provincijala, osim što iznose obrazloženja modela koji su im poslužili u formiranju udruženja, te tvrdnji kako je riječ o laičkom društvu za čije djelovanje nije potrebno crkveno odobrenje, nastoje prezentirati vrlo teške okolnosti u kojima su bosansko-hercegovački franjevci djelovali od kraja rata do nastanka pisma (1950. godine). Naime, provincijali smatraju kako su u "novim prilikama", koje su, kako navode, "uistinu nove ne samo po vremenu nego i po sadržaju" u potpunosti ostavljeni i prepušteni sami sebi, kroz formirano svećeničko udruženje pronašli put opstanka Crkve, što je po njihovu promišljanju dovoljan razlog da bi se opravdale osude mnogih, pa i vrhov-

ne uprave franjevačkoga Reda i Svete Stolice. Analizirajući sadržaj pisma, a imajući u vidu UDB-in elaborat koji do u detalje razrađuje ciljeve osnovanih svećeničkih udruženja, autor ukazuje da su, s obzirom na iskazana promišljanja i stil pisanja, pojedini dijelovi pisma nastali ili u koautorstvu s UDB-om ili pak zbog "ispiranja mozgov" tijekom tortura koje su bile svojstvene komunističkoj vlasti. Iako je prema Krištinu promišljanju teško razlučiti što je u političkom sadržaju pisma stvarno mišljenje dvojice provincijala a što "nametnuti dio službene priče", ipak to, prema autoru, ne umanjuje dojam kako je riječ o prihvaćanju dirigirane povijesti koja se temelji na osnovnim postulatima "narodne vlasti" kao spasitelja kojega treba podržati i s njim surađivati.

Osim dva navedena dokumenta koji čine okosnicu ove "zbirke dokumenata", valja također spomenuti i objavljene prijepise nekoliko dokumenata iz 80-ih godina 20. stoljeća vezanih za rasvjetljavanje uloge Teološkoga društva "Kršćanska sadašnjost" (TDKS), kojemu je, kako autor tvrdi, vlast namijenila sličnu ulogu kao i "Dobrom pastiru". Ovdje je prije svega riječ o pismu zagrebačkoga nadbiskupa, kardinala Franje Kuharića i Velikoga kancelara Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) u Zagrebu upućenog predsjedniku TDKS-a i profesoru KBF-a Tomislavu Šagi-Buniću (str. 139-142), te dva partijska izvora (str. 143-146) iz kojih je vidljiva uloga Društva u planiranoj "diferencijaciji Crkve". Među objavljenim dokumentima nalaze se i prepiske između nekih uglednih franjevac Bosne Srebrene i hercegovačkoga franjevca Dominika Mandića

u Rimu (str. 101-108, 136-138), te okružnica uprave provincije Bosne Srebrene iz svibnja 1945. (str. 51-52), u kojoj se odbacuju u javnosti propagirane komunističke optužbe protiv njezinih članova, te iskazuje lojalnost i spremnost na suradnju s narodnim vlastima u "svim stvarima koje su na dobro i korist [naših] naroda".

U prvom dijelu naslovljenom *Komunistička partija, UDB-a i Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini* (str. 9-45) autor osim opširnoga tumačenja sadržaja priloženih dokumenata otvara i pitanje uloge jugoslavenskih komunističkih vlasti u uspostavi interpretacijske paradigme povijesti, u kojoj je, prema Krištinim tvrdnjama, vrlo važna zadaća bila dodijeljena "Upravi državne bezbjednosti" (UDB-i). Vraćajući se na same početke uspostave komunističkih vlasti na "oslobođenim" područjima i metode koje su komunisti uz pomoć uspostavljenih represivnih tijela koristili u obračunu sa svojim neistomišljenicima, autor ukazuje na vrlo težak položaj hrvatskoga naroda koji u najvećem broju nije prihvaćao partizansku borbu, dijelom zbog srpske prevlasti u njihovim redovima, a dijelom zbog uništenja hrvatske države "kakva god bila". Upravo ovaj otpor "narodnoj vlasti" svrstao je velik broj Hrvata među "narodne neprijatelje". Naime, prema Krištinu mišljenju, iako su uspostavu nezavisne hrvatske države podržali ne samo većina Hrvata, nego i dio hrvatskih Srba i bosansko-hercegovačkih muslimana, narod nije odobravao ustašku politiku, niti je smatrao vlast nepromjenjivom, ali je državu podržavao pa nije želio sudjelovati u četničkim i komunističkim koncepcijama njezina rušenja. S učvršćivanjem komunističke vlasti

uslijedio je obračun sa svim političkim i ideološkim neistomišljenicima. Osim fizičkoga eliminiranja neprijatelja, KPJ veliku pozornost, prema autorovu mišljenju, posvećivala je i duhovnom ovladavanju, pa je stoga nametala novi povijesni narativ po kojemu je "KPJ 'osloboditelj' nakon 'narodnooslobodilačke borbe'". Stoga autor upozorava na dugogodišnje prešućivanje zločina koje je zataškavala upravo komunistička dirigirana povijest, te ističe kako je nedopustivo da se u današnjoj povijesnoj interpretaciji o naravi druge Jugoslavije i ulozi KPJ, koja ju je stvarala i održavala, kao meritorne uzimaju tvrdnje te iste Partije.

Što je komunistička partija Jugoslavije htjela s Crkvom? Odgovor na ovo pitanje, koje je ujedno i naslov jednoga od podpoglavlja prvoga dijela knjige (str. 24-31), prema tvrdnjama autora nudi upravo *Udbin elaborat o metodama rada u vjerskim zajednicama*. Na temelju elaborata autor iznosi tri cilja koje je KPJ postavila u pogledu Katoličke crkve. Prvi cilj bio je "onemogućavanje neprijateljske djelatnosti". Pod ovim pojmom nije se podrazumijevao samo možebitni vid otpora, kojega su komunističke vlasti represivnim metodama gotovo potpuno ugušile, nego i sama rezerviranost prema novoj vlasti. Prema Krištinim tvrdnjama optužba za "neprijateljsku djelatnost" predstavljala je početni korak u ovladavanju cjelokupnom društvenom zbiljom koja je, naravno, uključivala i Crkvu. Diferencijacija klera, odnosno stvaranje razdora unutar crkvenih krugova bila je druga zadaća Partije. Ovom cilju služila su i formirana svećenička udruženja, čiji su članovi, iskazujući neposluh biskupima, bili u službi špijuna

vlasti. Treći cilj bio je personalno i kadrovsko osiromašenje Crkve koje se nastojalo postići "izvlačenjem" i "pridobivanjem" postojećega kadra iz vjerskih škola, te kontrolom "priliva novog svećeničkog podmlatka". Iz elaborata vidljivo je kako se UDB-a za ostvarenje svojih ciljeva služila različitim mjerama, od prikupljanja razloga za odlazak kandidata u sjemenište odnosno u bogosloviju, praćenja karaktera i analiza slabosti tih ljudi, do iznuđivanja njihova pristanka na suradnju. Preko ostvarene suradničke mreže UDB-a je kontrolirala ne samo vjerske ustanove i organizacije, nego je i nadzirala crkvene službenike, svećenike, redovnike, redovnice, polaznike vjerskih škola, te crkvene obrede i druge aktivnosti. Svakako najdrskijim pothvatom autor smatra uključivanje UDB-inih suradnika u sjemeništa i njihovo ostajanje sve do svećeničkoga ređenja što im je omogućavalo nastavak napredovanja u crkvenim službama. Autor iz elaborata izdvaja i dio koji ukazuje na probleme s kojima se UDB-a susretala u procesu angažiranja suradnika, jer kako se navodi "klerici gotovo nikada ne surađuju iz istinski patriotskih pobuda", tako da je služba sigurnosti razradila niz metoda za prisiljavanje na suradnju, namijenjenih onima bez "patriotskih pobuda", a jedna od češće korištenih bila je ucjena kompromitirajućim materijalima.

Autor naglašava kako su svećenička udruženja, prema sadržaju elaborata, bez ikakve dvojbe UDB-in politički projekt okarakteriziran kao "najviši oblik obavijesnog rada", s ciljem stvaranja crkvenoga razdora, kao i poticanja sukoba crkvene hijerarhije, ali i stjecanja preduvjeta za sudske progone

"reakcionarnih" svećenika. Na ovim načelima, tvrdi Krišto, što potkrjepljuje i objavljenim dokumentima, formirano je i svećeničko udruženje "Dobri pastir" u BiH, te Teološko društvo "Kršćanska sadašnjost". Kao jedinu iznimku, autor navodi Ćirilo-Methodsko društvo u Istri, za kojega se u UDB-inu elaboratu izričito naglašava kako nije nastalo kao "izraz [našeg] rada na liniji diferencijacije". Naravno, autor upozorava kako još uvijek postoje oni koji pod utjecajem nametnute komunističke paradigme interpretiranja povijesti zatvaraju oči pred argumentima dostupnih dokumenata želeći, kako kaže, "uljepšati vlastitu prošlost".

Kao izlaz iz postojećih povijesnih narativa, koje autor uvjetno dijeli na "partizansko-komunističku" i "ustašku" hrvatsku priču, što neminovno vodi antagonizmu u hrvatskom društvu, Krišto nudi "treću priču" koja će počivati na usvajanju novoga povijesnog narativa. Iako je preduvjet za

takav korak, prema Krištinu mišljenju, stvoren u obrambenom Domovinskom ratu, ali i u intelektualnim emigracijskim krugovima koji se kritički distanciraju "od ustaštva i komunizma kao dviju totalitarnih uvezenih ideologija", antagonizmi nisu nadidjeni jer vladajuća elita bivšega sustava vlasti nije prihvatila stvarnost suverene hrvatske države. Međutim, autor smatra kako iskreno priznanje i poštovanje žrtava, ali i distanciranje od zločina počinjenih bilo u ime ustaške ili komunističke ideologije, mogu biti zajednički put u njegovu "treću priču".

Knjiga koju smo ovdje prikazali, možemo zaključiti, predstavlja veoma vrijedan doprinos u formiranju jednoga objektivnijeg historiografskog narativa pri sagledavanju nekih vrlo važnih pitanja iz bliže hrvatske prošlosti, što bi u konačnici zasigurno doprinijelo izgradnji stabilnijega hrvatskog društva.

Marina Beus